

MUSA QULİYEV

NAXÇIVANŞÜNASLIQ ELMİ XƏZİNƏSİNDƏ YENİ, ORİJİNAL BİR
MONOQRAFİYA: NAXÇIVAN AZƏRBAYCANIN DÖVLƏTÇİLİK TARİXİNDƏ

Keçən ilin son günlərində Azərbaycanın elmi ictimaiyyətinə yeni, qiymətli bir monoqrafiya təqdim olundu. Akademik İsmayıl Hacıyevin “Нахчыван в истории государственности Азербайджана” monoqrafiyası rus dilində Rusiyanın elm mərkəzlərindən birində – Sankt-Peterburq şəhərində nəşr edilmişdir.

Giriş, səkkiz fəsil, nəticə, biblioqrafiya, adlar göstəricisi, coğrafi adlar göstəricisi və əlavələrdən ibarət olan monoqrafiyanın elmi redaktorları Sankt-Peterburq Dövlət Universitetinin Yaxın Şərq ölkələrinin tarixi kafedrasının müdiri, tarix elmlər doktoru, professor Dyakov Nikolay Nikolayeviç və həmin universitetin türkologiya kafedrasının müəllimi tarix elmlər namizədi, dosent Fərzəliyev Akif Məmməd oğludur. Kitabın redaktoru, tarix üzrə fəlsəfə doktoru dosent Emin Şixəliyevdir.

Rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü, professor Fəxrəddin Səfərli və AMEA-nın müxbir üzvü, professor Musa Qasımlı.

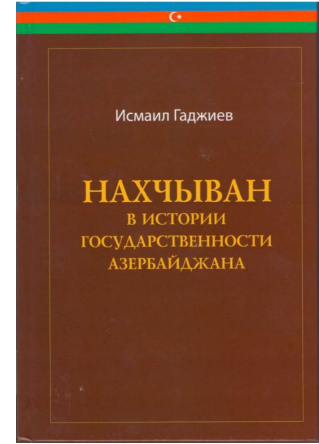
Müəllif ilkin olaraq qeyd edir ki, Azərbaycan tarixşünaslığında dövlətin meydana gəlməsi və dövlət məfhumu, əsasən tarixi materialistcəsinə anlayış nəzəriyyəsi əsasında izah edilir. Amma Azərbaycan tarixşünaslığında tariximiz köhnə konsepsiya, yəni bir-birini əvəz edən ictimai-iqtisadi formasiyaların tarixi kimi öyrənilir.

Azərbaycan dövlətçiliyindən bəhs edilərkən tarixi materialistcəsinə anlayışa uyğun gəlməyən məqamlar üzərindən sükutla keçilir. Məsələn, IX-X əsrlərdə meydana gələn dövlətlər feodal dövlətləri kimi tam aydınlaşdırılmır. Belə bir qeyri-ardıcılıq və Azərbaycan dövlətlərinin zorakılıq və zülm vasitəsi kimi təqdim edilməsi xalqın dövlətçilik ruhunu sarsıdır. Bu və ya digər məsələlərdə tarixi obyektivliyin bərpası üçün Azərbaycan dövlətçiliyinin regional araşdırılmasına böyük ehtiyacı olması müəllifin problemə ciddi yanaşmasından xəbər verir. Öz elmi araşdırmalarında tədqiqatçı alim Naxçıvanın təbii-coğrafi şəraiti Ümumazərbaycan kontekstlə birgə, Yaxın və Orta Şərq kontekstində araşdırılmasına da diqqəti yönəldib. Müəllif qeyd edir ki, belə bir araşdırma Naxçıvanın təbii coğrafiyasının unikallığı və tarixi inkişaf üçün hərtərəfli stimula malik olması da ortaya çıxacaq.

Müəllif elmi araşdırmalarını əsaslandıraraq yazır ki, ilk insanın məskunlaşmasında və inkişafında məhz təbii amillərin vacib yer tutması nəzərə alınarsa Naxçıvanın dövlət yaranma prosesində xüsusi yerə malik olması görünər.

Azərbaycanda və onun ayrılmaz tərkib hissəsi Naxçıvan Muxtar Respublikasında aşkar edilən arxeoloji abidələr dövlətəqədərki dövrün, eləcə də dövlətyaranma prosesinin bütün mərhələlərini izləməyin mümkünlüyünə diqqəti yönəldən müəllif qədim insanların yaşayış məskənlərinin altı milyon il bundan əvvələ aid olmasını da elmi dəlillərlə təsdiqləyir.

Eradan əvvəl III minilliyin sonlarında Aratta, Lullubi və Kutı tayfa qurumlarının əsasında formalaşmış dövlət qurumlarının süqutundan sonra, yəni II minilliyin sonları-I minilliyin əvvəllərində onların yerində şəhər-dövlətlərin yaranmasına diqqət yönəldən müəllif Azərbaycan ərazisində ilk vahid və mərkəzləşdirilmiş dövlət – Mannanın (e.ə. IX-e.ə.VII əsrin

başlangıcı) onların əsasında formalaşmasını və bu həlledici prosesdə Naxçıvanın rolunu tədqiqatlarında elmi dəlillərlə əsaslandırılmışdır.

Naxçıvanın Manna dövründəki siyasi proseslərdə rolundan və əlaqələrindən (e.ə. IX-VI əsrlər) bəhs edən müəllif qeyd edir ki, tarixşünaslıqda Naxçıvanın bu dövr siyasi tarixi kifayət qədər araşdırılmayıb. Bu haqda yazılanlara münasibət bildirən müəllif belə nəticəyə gəlir ki, Naxçıvan həmin dövrdə daha geniş əraziyə malik olmuş, onun şimal hissəsi Etiuninin, cənub hissəsi isə Puluadi ölkəsinə daxil olmuşdur. Naxçıvanın həmin dövrdə statusu məsələsini tədqiqata daxil edən müəllif yazır ki, bu suala həmin dövrə dair Naxçıvanda aşkar edilmiş arxeoloji abidələr cavab verir: “Bu dövrün ən mühüm arxeoloji abidələrindən biri Oğlanqaladır. Oğlanqalanın müdafiə istehkamı, şəhər-dövlət və paytaxt olması haqqında mülahizələr vardır. Hər bir halda siyasi nöqtəyi-nəzərdən Naxçıvanın dövlətçilik baxımından mühüm statusa malik olması aydın olur”. Müəllifin elmi araşdırmalarında maraqlı məsələlərdən biri də Manna çarlığının Naxçıvanla münasibətləridir. Vaxtı ilə bu münasibətlərə dair yazılanlara münasibət bildirən müəllif yazır ki, Naxçıvanın Manna dövlətinin tərkibinə daxil edilməsi e.ə.VIII əsrin sonları-VII əsrin əvvəllərinə aid oluna bilər, çünki bu dövrdən sonra kimmlər və skiflərin Azərbaycana yürüşləri başlayır. Müəllif maraqlı bir ehtimal da bildirir: Mannanın tərkibində olduğu dövrdə Naxçıvan əvvəllərdəki kimi şəhər-dövlət statusunu saxlayıb.

Tariximiz üçün vacib olan məsələləri dərinlən araşdıran müəllifin sonda elmi nəticələri aşağıdakılardır:

1) Naxçıvanın ərazisi ilk vaxtlar yalnız cənubdan, Urartu və Assuriya vasitəsi ilə hücumlara məruz qalırdısa, skiflərin hücumu ilə şimaldan təhlükə artdı və Naxçıvanın Skif çarlığı ərazisinə daxil edilməsi ilə Azərbaycanın şimal torpaqları ilə əlaqələri genişləndi.

2) Nəzərdən keçirilən dövrdə Naxçıvanın Azərbaycanın cənub torpaqları ilə əlaqələri barəsində bəhs olunduğu halda (S.Qaşqayın məqalələri), onun şimal torpaqları ilə əlaqələrinin araşdırılması zərurətini irəli sürür.

Monoqrafiyada Naxçıvanın Midiya və Əhəmənilər imperiyaları dövründə və Makedoniyalı İsgəndərin imperiyası ilə əlaqələri də (e.ə.VII-e.ə.IV əsrin 20-ci illəri) ətraflı tədqiq edilmişdir. Mövcud faktlardan və onlara dair mühakimələrdən istifadə edən tədqiqatçı belə nəticəyə gəlir ki, Naxçıvan Əhəmənilərin son dövründə müstəqil olmaq uğrunda mübarizə aparmışdır. Makedoniyalı İsgəndərin imperiyası ilə Naxçıvanın əlaqələri olmuşdur.

Makedoniyalı İsgəndərin ölümündən sonra dünya tarixində ellinizm adlanan dövr başlayır. Ellinizm xronoloji cəhətdən eranın 30-cu illərinədək davam edir. Müəllif Naxçıvanın Atropetana dövrü tarixinin həm də ellinizm kontekstində nəzərdən keçirərək, onun ellin dövrü dövlətləri sistemində mövqeyi kimi vacib bir problemi də həll etmişdir. Bu istiqamətdə aparıldığı ciddi araşdırmalarda müəllif belə nəticəyə gəlmişdir ki, Azərbaycanın dövlətçilik tarixində xüsusi mərhələ olan Atropatena dövlətinin həyatında Naxçıvan mühüm yer tutmuş, onun tarixinin bütün dövrlərini özündə əks etdirmiş, bu dövlətə qarşı yadelli hücumların qarşısının alınmasında fəal iştirak etmiş, onun xarici iqtisadi əlaqələrində, mədəniyyətinin inkişafında vacib rola malik olmuşdur.

Monoqrafiyada Naxçıvanın adının ilk dəfə yazılı qaynaqlarda çəkilməsindən bəhs edən müəllif e.ə. I əsrdə və e.ə. II əsrdə Naxçıvanın adını ilk dəfə çəkən müəlliflərin fikirlərini təhlil edərək belə nəticəyə gəlir ki, bu söz Nuhla bağlı olub, “Nuh tayfalarının yurdu” mənasındadır. Şəhərin adının bölgəyə şamil edilməsini isə Naxçıvanın tarixi-coğrafiyası ilə əlaqələndirir.

Müəllif Naxçıvanın Parfiya Arşakilər dövründə (I-III əsrlər) Sünik vilayətinin mərkəzi

olduğunu, siyasi hadisələrdə fəal iştirak etməsində və Azərbaycanın dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində ciddi rolunu da tədqiqata cəlb etmişdir.

III-VI əsrlərdə Naxçıvanın Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində rolunun daha da gücləndiyini qeyd edən akademik İsmayıl Hacıyev Naxçıvan tarixinin bu dövrə aid faktlarının Naxçıvanın erməni dövlətçiliyi ilə əlaqələndirilməsini qəti şəkildə əsassız hesab edir. Tarixi ardıcılıqla, əsas mənbələrə əsasən bu məsələyə haqlı münasibətini bildirir.

Müəllif qeyd edir ki, Albaniyada Mehranilər sülaləsi hakimiyyətə gəldikdən sonra Naxçıvan və Qoxtan (Ordubad) Albaniyaya keçmişdir. Naxçıvanın Albaniyada rolu Azərbaycanda dövlətçiliyin daha da güclənməsinə səbəb olmuşdur. Müəllif ciddi araşdırmalar və təhlillər apararaq belə nəticəyə gəlir ki, Azərbaycan dövlətçiliyin III-VII əsrlərindəki mürəkkəb və ziddiyyətli dövründə Naxçıvanın siyasi rolunun artması və Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsi uğrunda mübarizə aparan mərkəzlərdən biri olmuşdur.

Elmi araşdırmalarını ardıcılıqla və əsaslı şəkildə izah edən tədqiqatçı akademik İsmayıl Hacıyev ərəb xilafəti dövründə Azərbaycanda yeni dövlətlərin yaranmasında və möhkəmlənməsində Naxçıvanın siyasi rolundan da ətraflı bəhs edir və göstərir ki, Naxçıvan ərəblərin Azərbaycan torpaqlarında yaratdığı inzibati-idarə sisteminin vacib mərkəzlərindən biri olub. Ərəb xilafətinin zülmünə son qoyulması və dövlətçiliyin bərpası uğrunda mübarizədə Naxçıvan fəal iştirak edirdi. O, qeyd edir ki, Naxçıvanın belə bir ciddi siyasi rolu Babək hərəkatı dövründə (816-837-ci illər) özünü daha aydın göstərir. Müəllifin apardığı kompleks araşdırmalardan məlum olur ki, Naxçıvan da Babək hərəkatının geniş yayıldığı ərəziyə daxil olmuşdur. Akademik İsmayıl Hacıyev bu haqda yazır: “Hazırda Naxçıvanda Babəkin adı ilə bağlı olan tarixi abidələr – Babək qalası (Ordubad rayonu, Biləv kəndi yaxınlığında), Babəkin yaşayış yeri (Şərur rayonu, Babək kəndi) və s. abidələr də Naxçıvanın Babək hərəkatında rolunu, Ərəb xilafətinin dağılması ilə Azərbaycan dövlətçiliyinin bərpasında rolunu təsdiq edir”.

Ərəb xilafətinin zəifləməsindən sonra Azərbaycanda yaranan ilk dövlət olan Şirvanşahların (861-1538) iqtisadi həyatının güclənməsində Naxçıvanın əlaqələndirici rolundan bəhs edən tədqiqatçı qeyd edir ki, Azərbaycanda Sacilər dövləti (898-941) yarandıqdan sonra Naxçıvan onun tərkibinə daxil edilir.

Naxçıvan Sacilər dövlətinin, Salarilər dövlətinin (941-981/3) və Rəvvadilər dövlətinin (983-1117) hakimiyyətləri dövründə Naxçıvanın mühüm strateji bölgə olaraq siyasi baxımdan aparıcı rola malik olmasını vurğulayan müəllif Naxçıvanşahlıq feodal dövlətini də ətraflı tədqiqata yönəldir. X əsrin 80-ci illəri – 1065-66-cı illərində fəaliyyət göstərən Naxçıvanşahlıqla bağlı ətraflı araşdırma aparan müəllif qeyd edir ki, Naxçıvanşahlıq Salarilər dövlətinin son vaxtlarında meydana gəlmiş və Rəvvadilər dövləti ilə yanaşı fəaliyyət göstərmişdir. Naxçıvanşahlıqla bağlı araşdırmalar aparan tədqiqatçı belə nəticəyə gəlir ki, Naxçıvanşahlığın yaranmasını və fəaliyyətini IX-XI əsrlərə aid etmək elmi cəhətdən daha doğru olar.

Naxçıvanın Səlcuq imperiyasının tərkibinə daxil edildiyini yazan müəllif qeyd edir ki, Böyük Səlcuq İmperiyasının tənəzzülü dövründə bir sıra müstəqil dövlətlər meydana gəlmişdi. Belə dövlətlərdən biri də Azərbaycan Atabəyləri dövləti idi. Azərbaycan tarixində ən güclü, qüdrətli dövlətlərdən biri olan Atabəylər yaxud Eldənizlər dövlətini dərinədən və ətraflı, kompleks şəkildə tədqiq edən Akademik İsmayıl Hacıyev Naxçıvan şəhərinin Atabəylər (Eldənizlər) dövlətinin paytaxtı və mərkəzlərindən biri olmasından da bəhs edib.

Müəllif yazır ki, Atabəylər dövləti süqut edəndən sonra Naxçıvanda dövlətçilik ənənələri davam etdirilib. Monoqrafiyada monqolların hücumları, Hülakülər dövlətinin yaranması,

Naxçıvan tüməni, Əlincəqala və Hürufizmdən də ətraflı bəhs edən müəllif xalqın apardığı azadlıq mübarizəsini də önə çəkir.

XV əsrin əvvəlləri Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində mühüm yer tutduğunu qeyd edən müəllif Qaraqoyunlu (1410-1468) və Ağqoyunlu (1468-1501) dövlətlərinin yaradılmasında və inkişafında Naxçıvanın xüsusi siyasi rolundan da bəhs etmişdir.

Müəllif qeyd edir ki, Atabəylər dövlətinin süqutu ilə əlaqədar olaraq dövlətçiliyin itirildiyi bir dövrdə Naxçıvan siyasi mərkəz rolunu itirsə də dövlətçiliyin bərpa edilməsində çox mühüm rol oynayıb. Tədqiqatçının apardığı araşdırmalardan məlum olur ki, mərkəzləşdirilmiş Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranmasında, müdafiəsində və inkişafında, həmçinin dövlətçiliyin qorunmasında Naxçıvan çox ciddi rol oynamışdır.

Monoqrafiyada Azərbaycanın milli dövlətçiliyi tarixində orijinal yeri olan Naxçıvan xanlığı akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən kompleks şəkildə araşdırılıb. Bir çox qaranlıq məsələlərə aydınlıq gətirilib. Naxçıvan xanlığının ərazisi, idarəetmə sistemi, dövlət atributları, ordu quruculuğu və xanlığın siyasi tarixi haqqında ətraflı məlumat verilib. 1828-ci ildə Naxçıvan xanlığının süqutundan sonra ermənilərin İrandan və Türkiyədən Azərbaycan ərazilərinə köçürülməsindən ətraflı bəhs edən müəllif yerli əhalinin narazılığından və çarizmin müstəmləkəçilik siyasətinə qarşı mübarizəsindən də bəhs etmişdir. Müəllif köçürülən ermənilərin sonradan Naxçıvana qarşı ərazi iddialarından, 1905-1907-ci illərdə Naxçıvanda törətdikləri qırğınlar haqqında tarixi sənədlər əsasında məlumat vermişdir. Monoqrafiyada müəllif Müsəlman Şərqiində ilk demokratik cümhuriyyətin əsasını qoymuş müstəqil Azərbaycan dövlətinin tədqiqatını daha dərinə və ətraflı aparıb. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti dövründə Naxçıvanın siyasi rolu ayrıca tədqiqat obyektinə kimi araşdırılmışdır.

Elmi yaradıcılığında Naxçıvan tarixi məsələləri əsas yer tutan və dərinə araşdıran, öyrənən akademik İsmayıl Hacıyev Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsində və onun ətrafındakı ərazilərdə yaradılmış dövlət qurumunun – Araz-Türk Cümhuriyyətindən (1918 noyabr-1919 mart) ətraflı bəhs etmiş və səmərəli tədqiqat aparmış, bir çox mənbələrə aydınlıq gətirmişdir. Bu dövlət qurumuna kimin sədrlik etməsi sualına öz dəyərli araşdırmaları ilə qəti münasibətini bildirmişdir. Müəllif qeyd etmişdir ki, cümhuriyyətin meydana gəlməsi bölgədə ağır tarixi-siyasi şəraitlə sıx bağlı olmuşdur. Müəllif qeyd edir ki, Araz-Türk Cümhuriyyətinin yaradılmasının və qısamüddətli fəaliyyətinin böyük tarixi əhəmiyyəti vardır. Araz-Türk Cümhuriyyəti Şimali Azərbaycan üçün çox ağır və gərgin bir dövrdə Naxçıvan bölgəsi və ətrafının türk-müsəlman əhalisinin erməni işğalçılarına qarşı mübarizəyə səfərbərliyə alınmasında mühüm rol oynamışdır. Naxçıvanın ən böyük siyasi rolu bu ərazilərin erməni daşnaklarının əlinə keçməsinə imkan verməməsi və Azərbaycan Cümhuriyyətinin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi olmuşdur. Monoqrafiyada Azərbaycanda və onun ayrılmaz tərkib hissəsi Naxçıvanda sovet hökumətinin qurulmasından, Moskva və Qars müqavilələrindən danışan müəllif Naxçıvan Sovet Sosialist Respublikasının (1920-23), Naxçıvan Muxtar Diyarının (1923-1924), Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikasının (1924-1990) yaradılmasından da bəhs edir. Tədqiqatçı qeyd edir ki, Naxçıvan Azərbaycanın dövlətçilik tarixində yeni mərhələnin başlanmasında və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində fəal iştirak etmişdir.

Azərbaycanın yenidən müstəqilliyini bərpa etmək ərəfəsində Naxçıvana qayıdan ümummilli lider Heydər Əlievin bu sahədəki fəaliyyəti ilə bağlı müəllifin xüsusi tədqiqatı oxucu tərəfindən maraqla qarşılınır. Monoqrafiyada ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanın yenidən müstəqilliyinin bərpa olunmasında göstərdiyi siyasi fəaliyyət ətraflı araşdırılıb. Müəllif

yazır: “Azərbaycanın gələcəyi naminə Naxçıvanın tutduğu mövqe, burada həyata keçirilən demokratik tədbirlər ölkə rəhbərliyi üçün də bir nümunə oldu. 1991-ci il fevralın 5-də Azərbaycan SSR Ali Soveti sessiyasının qərarı ilə dövlətin adı “Azərbaycan Respublikası” adlandırıldı, Azərbaycan Cümhuriyyətinin bayrağı Dövlət bayrağı kimi qəbul olundu”.

Kitabda həmçinin Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri seçilməsindən, onun Naxçıvanın erməni təcavüzündən qorunması, muxtar respublikanın iqtisadi-siyasi böhrandan qurtarılması üçün həyata keçirilən tədbirlərdən danışan müəllif onun dövlət çevrilişinə cəhdin qarşısının alınmasında, Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasında və yeni islahatlar aparmasında və s. məsələlərdə qətiyyətli fəaliyyətindən bəhs edir.

Monoqrafiyanı yekunlaşdırarkən müəllif Azərbaycanın 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyasında Naxçıvanın yeni statusunun təsbit edilməsindən, onun həmin vaxtdan bu günədək müasir Azərbaycan dövlətçiliyindəki rolundan ətraflı şəkildə danışır. Akademik İsmayıl Hacıyev qeyd edir ki, 1995-ci ilin dekabrından Vasif Talibovun Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri seçilməsindən sonra muxtar respublikanın ictimai-siyasi həyatında baş verən dəyişikliklər, yeni hakimiyyət orqanlarının təşkili, 1998-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının qəbul olunan yeni Konstitusiyası Azərbaycan dövlətçiliyində Naxçıvanın rolu hüquqi-siyasi baxımdan çox yüksək olmuşdur. Monoqrafiyada Naxçıvan Muxtar Respublikasının əsas inkişaf istiqamətlərindən və qazanılan uğurlardan da bəhs edən müəllif yazır: 1995-ci ilin sonlarında Vasif Talibovun Naxçıvan Muxtar Respublikasının Sədri seçilməsi ilə Naxçıvanın siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinə yeni səhifələr yazmışdır”.

Müəllif monoqrafiyanı yazarkən Azərbaycan, türk, rus, ingilis dillərində 529 ədəbiyyat və internet materiallarından istifadə etmişdir. Burada, əsərin sonunda coğrafi adlar və şəxsi adlar göstəriciləri də verilib. Əsərin sonunda olan əlavələrdə 16 mart 1921-ci il Moskova müqaviləsinin, 13 oktyabr 1921-ci il Qars müqaviləsinin mətnləri, 12 noyabr 1995-ci il tarixdə referendum yolu ilə qəbul olunan Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının Naxçıvan Muxtar Respublikası haqqında olan VIII fəslə və Naxçıvan Muxtar Respublikasının 1998-ci ildə qəbul olunan Konstitusiyasının mətnləri də verilib. Əlavələrdə müəllifin gərgin axtarışlarının məhsulu olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət hakimiyyətinin qanunverici və idarəedicilik orqanlarının inkişaf tarixini göstərən cədvəllər də verilmişdir.

Akademik İsmayıl Hacıyevin gərgin araşdırmalarının nəticəsi kimi rus dilində nəşr olunan yeni monoqrafiya Naxçıvanın Azərbaycan dövlətçilik tarixində yeri və rolu məsələsinə həsr olunan ilk mükəmməl bir tədqiqat əsəridir. Bu dəyərli elmi tədqiqat əsəri ermənilərin Azərbaycana, xüsusilə onun qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan Naxçıvana ərazi iddialarının heç bir əsası olmadığını sübuta yetirir.

Əsəri diqqətlə oxuyan oxucu görür ki, Azərbaycan və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan qədim Naxçıvan tarixi dövlətçilik ənənələrinə malikdir.

Rus dilində nəşr olunmuş yeni monoqrafiya Naxçıvanşünaslıq elmi xəzinəsini zənginləşdirən bir əsər, oxucuların stolüstü kitabıdır. Çünki Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanın qədim elm, təhsil və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmaqla, onun Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində rolunu, 1995-ci ildən sonra muxtar respublikanın hərtərəfli intibah dövrünü bu qiymətli əsərdən öyrənmək olar.